

Budapeşte'ye Klasik Türk Şiir Geleneğinden Bakış A Classical Turkish Poetic Perspective on the City of Budapest

ESRA BEYHAN*

Öz

Tarihte iki ayrı şehir olan Budin ve Peşte (bugünkü Budapeşte), Osmanlı Devleti için stratejik, ekonomik bakımdan oldukça önemlidir ve kızılelma ülküsüyle birlikte de anılır. Klasik edebiyat geleneği çerçevesinden bakıldığında da ilgili şehirlerin bazı divan şairlerini yetiştiren kültür iklimine sahip olmaları yanında, fethedilen yahut fethedilmesi amaçlanan beldeler olmaları, seyahat edilen yahut görev sebebiyle ikamet edilen yerler olmaları, aşk ve sevgili bağlamında ele alındığında metaforik bir kullanıma da sahip olmaları gibi özellikleriyle manzumelerde yer almaları dikkat çeken bir husustur. Budapeşte'yi oluşturan Budin ve Peşte'nin yer aldığı şiirlerin bir kısmı Osmanlı'nın Macaristan-Avusturya'yla olan mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucunda kazanılan zaferleri anlatan fetihname ve gazavatnamelerde yer alır. Bir bölümü de şehrengiz yahut şehrengiz özelliği taşıyan çeşitli manzumeler içindedir. Bunlardan başka, şairlerin başından geçen olayları anlattıkları sergüzeşter, memduhları yeni görev yerlerini veya kazandıkları zaferleri tebrik etmek amacıyla kaleme alınan methiyeler, Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim yerlerinin adlarının anıldığı bilâdiyeler ve âşikâne, rindane tarzda yazılmış gazeller de Budin ve Peşte'nin yer verildiği manzumelerdir. Çalışma, Budin ve Peşte'nin, Klasik Türk şiiri genelinde, divanlar özelinde, nitelik, nicelik olarak nasıl yer aldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma nitel bir çalışmadır ve belge analizi yöntemi kullanılmıştır. Yazılı ve basılı kaynaklardan alınan veriler yorumlanmış, klasik şiir geleneğinde Budin ve Peşte'nin mahiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Klasik Türk şiiri, divan, Budin, Peşte.

Abstract

Historically separate cities, Buda and Pest (today's Budapest) were of considerable strategic and economic importance to the Ottoman Empire. Buda, which is also mentioned in conjunction with the Kızilelma ideal, and the city of Pest opposite it, are also very important for the Classical Turkish Literature tradition. Buda and Pest are cities that have also raised poets within the framework of Classical Turkish Literature. These cities have also been mentioned in poems for various reasons, including conquest, duty, and travel. Some of the poems that mention Buda and Pest are included in the fetihnams and gazavatnames that tell of the Ottoman struggles with Hungary and Austria and the victories gained as a result of these. Some of the poems also exhibit characteristics typical of the şehrengiz genre. Budapest and Pest are also mentioned in the sergüzes in which poets tell the events they have experienced, in the eulogies they present to their praised people on occasions such as their place of duty, congratulations after their victories, in bilâdiyes in which the names of settlements in the Ottoman geography are mentioned, and in various ghazals. The study aims to reveal how Buda and Pest are represented in the divans in general, as well as in terms of quality and quantity, in Classical Turkish poetry. The study employed a qualitative research approach, utilizing the document analysis method. The data obtained by scanning written and printed sources were interpreted.

Keywords: Classical Turkish literature, classical Turkish poetry, divan, Buda, Pest.

* Dr. Öğr. Üyesi / Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, esra.uslubeyhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5910-1688

Giriş

Bugün Budapeşte olarak bildiğimiz şehir aslında Tuna'nın iki kıyısında bulunan Buda ve Peşte isminde iki yerleşim yerinin yıllar içinde birleşmesiyle meydana gelmiştir. Macarca Buda adıyla anılmakta olan Budin, Macaristan'ın kuzeyinde Tuna nehrinin sağ yakasında yer alır. Pest adıyla anılan Peşte ise nehrin sol kıyısındadır. Daha sonra Pest, Buda ve kuzeyindeki Obuda (Eski Buda) ile birlikte bugünkü Budapeşte şehrini teşkil etmişlerdir (David, 1992, s. 344). Budin ise, Budapeşte'nin bir kısmı olan Buda'nın Osmanlı Devleti dönemindeki adıdır ve aynı zamanda Budin eyaletinin de merkezidir. Kızılelma ülküsüyle birlikte de anılan Budin, Peşte ile birlikte 1526'da Osmanlı hâkimi-yetine girmiş, bu hâkimiyet 1686'ya kadar sürmüştür (Şen, 2017, s. 199). Budin ve Peşte fethedildikten sonra burada Türk ve Müslüman nüfus yoğunlaşmış, sosyal yaşamdaki bu değişim sanat ve edebiyata da yansımıştır. Buna bağlı olarak bu coğrafya, klasik edebiyat geleneği çerçevesinde şairler de yetiştirmiştir. Budin'den divan sahibi olduğu zikredilse de henüz eseri ele geçmeyen Alaybeyi-zâde Hüseyin Mîrî (ö. 1690) yetişmiştir. Peşte'den ise Metâli'ü'n-Nezâ'ir isimli bir nazire mecmuası bulunan, 10 divan tertip ettiği kaydedilmekle birlikte günümüze yalnızca ikisi ulaşan ve Farsça matla beyitlerin toplandığı Letâifü'l Hayâl isimli bir eseri de bulunan Hisâlî (ö. 1652) ile tasavvufi mahiyette Vahdetname isimli bir eseri ve divanı olan Hüseyin Lâmekânî (ö. 1625) yetişmiştir (Aksoyak, 2020; Kalyon-Kaya, 2020; Tuğluk, 2022).

Budin ve Peşte, Osmanlı Devleti için önemli şehirler olmalarına paralel biçimde klasik şiir geleneğinde fetih, seyahat, görev yeri olma gibi çeşitli vesilelerle pek çok şairin eserinde yer almıştır. Bu eserlerin bir kısmı, Osmanlı'nın Macaristan ve Avusturya ile olan mücadelelerini ve bunların sonucunda kazanılan zaferleri anlatan fetihname ve gazavatnamelerdir. Bir bölümü de şehrengiz yahut şehrengiz özelliği taşıyan çeşitli manzumelerdir. Bir kısmını da bilâdiyeler, sergüzeştler, methiyeler ve gazeller oluşturur.

Çalışmanın amacı, Budin ve Peşte'nin Klasik Türk şiiri geleneğinde nitelik ve nicelik olarak nasıl yer aldığını ortaya koymaktır. Çalışma, nitel bir araştırma olup doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle “Budin, Budun, Peşte, klasik edebiyat...” gibi anahtar sözcükler kullanılarak taramalar yapılmıştır. Taramalarda güncel arama motorları, çevrimiçi kataloglar ve İSAM, LEHÇEDİZ gibi veri tabanları, TEİS, TEES gibi çevrimiçi ansiklopedik uygulamalardan yararlanılmıştır. Bu taramalar sonucu ulaşılan basılı ve elektronik kaynaklar; bu kaynakların bibliyografyalarından elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Araştırmanın sınırlarını aşacağından mensur eserler ile sergüzeşt, şehrengiz, fetihname, gazavatname türündeki eserler çalışma dışında bırakılmış, araştırma divanlarla sınırlandırılmıştır. İçinde Budin ve Peşte sözcüklerinin geçtiği beyitlerin dil içi çevirileri parantez içinde verilmiş, çeviriye yardımcı olan ancak

beyitlerde doğrudan geçmeyen ifadeler köşeli parantez içinde yazılmıştır. Alıntı yapılan beyitlerde künye bilgisi olarak (nazım biçimi/beyit no) yerine (yazar, yıl, sayfa no) tercih edilmiştir. Beyitlerin yazımında transkripsiyon sistemi tercih edilmemiş, bunun yerine şapkalı ünlüler, kesme işareti vs. kullanılmıştır. Çalışmada alıntılanan beyitlerin geçtiği manzumelerin diğer beyitleri de ihtiyaç duyulduğu hâllerde, anlam bütünlüğü olması bakımından kısaca açıklanmıştır.

Klasik Türk edebiyatıyla ilgili çalışmalara bakıldığında Budapeşte'nin divan şiirindeki yeri ile alakalı müstakil bir araştırmaya rastlanmamıştır. Efe (2019), müellifi belli olmayan bir Budin şehrengizi hakkında bilgi vermiştir. Göre (2016), Rumeli Şehrengizleri ve Şehrengizlerde Rumeli isimli çalışmasında Budin'den bahseder. Gök (2017), Vücûdî'nin Şâhid-i Ma'nâ mesnevisi içinde yer alan Der Vâsf-ı Budin bölümünü neşreder ve inceler. Eserde Budin'de yer alan havuzlar, Tuna nehri, güzeller, şehrin ileri gelenleri, dağlar, kale ve Peşte bölgesinden övgüyle bahsedilmiştir. Bu bakımdan Gök, eseri şehrengiz olarak nitelendirmiştir. Okuyucu ve Yazar (2020), İntizâmî'nin Tuhfetü'l-İhvân'ında bahsettiği bir Budin şehrengizi olduğunu ancak bu eserin tamamının ele geçmediğini belirtmişlerdir. Şehrengizin küçük bir bölümü Sûrname'sinin derkenarında yer almaktadır. Akçay (2021), Osmanlı Şiirinin Coğrafyası: Gazelerde Şehirler isimli tezinde pek çok şehirle birlikte Budin'e de yer verir. Budin'den söz eden gazelleri inceleyerek şehrin bu manzumelerde hangi yönleriyle ele alındığını, hangi metaforik anlamlara sahip olduğunu örnekleriyle ortaya koyar. Yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde ekseriyetinin şehrengiz etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın, Budapeşte'yi oluşturan Budin ve Peşte'nin divan edebiyatındaki mahiyetini, hangi türlerde ve ne sıklıkla yer aldığını ortaya koyarak şehir eksenli araştırmalara tamamlayıcı nitelikte bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

XVI. yüzyıldan başlayarak XVIII. yüzyıla kadar pek çok divan şairinin manzumelerinde çeşitli vesilelerle Budin ve Peşte'ye yer verdikleri görülmektedir. Bu şairlerin büyük çoğunluğu divan sahibidir ve eserleri günümüze ulaşmıştır. Divanı ele geçmeyen ancak Budapeşte ile alakalı olduğu tespit edilen manzumelere mecmualardan ulaşılmış ve burada yer verilmiştir. Necâtî Bey, Gavrî, Gelibolulu Sun'î, Behîştî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Edirneli Nazmî, Vusûlî, Gelibolulu Âlî, Bahtî, Filibeli Hâfız Ahmed Paşa, Peşteli Hisâlî, Cevrî, Rahîmî, Sebzî, Medhî, Seyyid Vehbî, Tatavlahı Mahremî, Ferdî, İzzet Efendi, Edirneli Mecdî, İştibî Ahmed Efendi, Priştineli Vâsık gibi şairlerin Budin ve Peşte'ye methiye, gazel, tarih kıtası, bilâdiye gibi çeşitli türlerde ve farklı vesilelerle yer verdiği anlaşılmaktadır. Buna göre Budin ve Peşte, görev yeri, doğum yeri olarak; fethedilen yahut fethedilmesi arzu edilen bir belde olarak; aşk teması içinde metaforik bir unsur olarak; bilâdiyelerde ses oyunları ile birlikte yer verilen bir yerleşim yeri olarak manzumelerde karşımıza çıkmaktadır. Ele aldığımız tarihsel süreç içinde Budapeşte değil, Budin ve Peşte adında iki

yerleşim yeri olduğu için biz de çalışmamızın bundan sonraki kısmında yapacağımız incelemelerde bu iki yerleşim yerini, tasnif için kullanılan başlıklar haricinde, ayrı ayrı zikredeceğiz.

1. Fetih Düşüncesi ve Budapeşte

Tarihteki pek çok Türk devletinin fetih ve genişleme idealini şekillendiren “kızılalma” ülküsü, Osmanlı İmparatorluğu’nun da stratejik genişleme hedeflerinin merkezini oluşturmaktadır. Bu ideal içinde Budin, ele geçirilmesi arzulan stratejik bir merkez olarak öne çıkmış; coğrafi konumu, askerî, sosyal ve kültürel önemi dolayısıyla Türk egemenliğine girmeden önce olduğu kadar, fethi sonrasında da önemini koruyan bir şehir olmuştur. Budin, Peşte ile birlikte 1526’da Osmanlı hâkimiyetine girmiş, bu hâkimiyet 1686’ya kadar sürmüştür (Şen, 2017, s. 199). Budin’in Osmanlı topraklarına katılması, imparatorluğun önce Balkan coğrafyası, ardından ise orta Avrupa’daki konumunu güçlendiren önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Bu nedenle Budin ve Peşte’nin art arda fethinin döneminde büyük bir coşkuyla karşılandığı, toplumsal hafızada güçlü bir yer edinen bu hadisenin devrin edebi geleneğinde kendine yer bulduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda kaleme alınan, Selimname, Süleymanname gibi isimlerle anılan fetihname ve gazavâtname türlerinde Budin ve Peşte’nin fethi süreçlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu edebi metinler, sefer hazırlıklarının, savaş tasvirlerinin ve nihayetinde şehirlerin fethedilmesiyle birlikte hissedilen zafer duygusunun ayrıntılı olarak yer aldığı tablolar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Budin ve Peşte’nin tarih yazıcılığı yanında edebi geleneğin de önemli bir parçası olduğunun göstergesidir. Klasik şairlerin divanları özelinde bakıldığında da edebi söylem çatısı altında, bu şehirlerin, fethedilmesi arzu edilen yerler olarak idealize edildiği, fethi sonrasında yaşanan zafer duygusunun yansıtıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Necâtî Bey ve Gavrî Divan’larında Budin ve Peşte, fethedilmesi arzu edilen bir yer iken; Sebzî ve Taşlıcalı Yahyâ Divan’larında ve Mahremî’nin bir manzumesinde fethi gerçekleştirmiş bir şehir olarak, zaferin coşkulu ve epik söylemleriyle birlikte yer almıştır. Bahtî, Priştineli Hâfız Ahmet Paşa ve Medhî’nin Divan’larında ise Peşte ve Budin, ikinci kez fethedilmeleri vesilesiyle yer almıştır. Aşağıda zikredilen şairler ve ilgili manzumeleri sırasıyla ele alınmıştır:

1.1. Necâtî Bey (ö. 1509)

XV. yüzyılın önemli şairlerinden olan Necâtî Bey’in Divan’ında Budin, Kasîde Der Vâsf-ı Ali Paşa başlıklı manzumesinde geçer (Tarlan, 1992, s. 77). Manzume başlığı, memduhun Ali Paşa olduğunu belirtse de kaside incelen-

diğinde Davut Paşa'ya¹ yazıldığı görülmektedir. Paşa'nın, o devirde şehir henüz fethedilmemiş olsa da Engürüs olarak bilinen Macarlarla mücadele ettiği ve Budin'i almak niyetinde olduğu anlaşılmaktadır (Çavuşoğlu, 1971, s. 61). Necâî Bey memduhu Davut Paşa'yı Macarlarla cesurca mücadele etmesi, selefi Veli Mahmut Paşa²'yı hatırlatması gibi hususlarla yüceltmıştır. Budin, burada fethedilmesi arzu edilen bir şehir olarak anılmaktadır:

“Diyâr-ı Engürüs ile idersün ‘ahd ü peymânı
Gele küffârı Budin’ün bula teşrîfin îmânun”

(Budin'in kâfirleri gelsin imana teşrif etsin diye Macar ülkesi ile [mücadeleye] yemin edersin.)

“Sebeb oldun selef anılmaya hayru'l-halef sensin

Revânın şâdmân etdin bugün Mahmud Paşa'nın” (Tarlan, 1992, s. 78)

(Birinin yerine geçen hayırlı kimse sensin, selefinin anılmamasına [aranmamasına] sebep oldun. Bugün Mahmut Paşa'nın makamını sevindirdin.)

1.2. Gavrî (ö. ?)

I. Selim zamanında yaşamış bir Memlük hükümdarı olan ve hatta onunla yaptığı Mercidabık Muharebesi'nde (1516) ölen Kansu Gavri'nin Divan'ında Budin, epik mahiyette bir gazelde geçmektedir. Ancak şairin Divan'ının ilmî neşrini yapan Yavuz, bu şiirin aynı mahlaslı başka bir şaire ait olabileceğini şöyle ifade eder:

“Hikâyât-ı Ashab-ı Kehf adlı eserden aldığımız bu beyitlerden anlaşılacağı üzere, adı Ahmed ve mahlası Gavri olan bir şair vardır. Eğer bu manzûmelerin sahibi bizim konumuz olan Sultan Kansu Gavri ise, onun bir adının da Ahmed olduğu akla gelebilir. Ancak bu şaire ait şiirlere bakıldığı takdirde, söyleyiş, ses ve üslup bakımından Kansu Gavri'nin şiirleriyle farklılık göstermektedir. Bundan da Ahmed Gavri'nin başka bir şair olduğu (Osmanlı sahası şairi) kuvvetle muhtemeldir. Şiirde zikredilen ve alınmak istenilen topraklar, Gavri'nin hükümdar olduğu tarihlerde henüz Osmanlı toprakları içerisinde değildir. Temeşvar, Varadin ve Zemun, Belgrat civarında yer alan yerleşim merkezleri olup, bu yerlerin Osmanlı orduları tarafından zapt edilmesi Belgrat seferinden (1521) sonradır ve bilindiği gibi bu sefer de Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuştur” (Yavuz, 2002, s. 48-49).

¹ Koca Davut Paşa (ö. 1498), II. Bayezid devri sadrazamlarındandır. Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği gibi görevlerde de bulunan paşanın Tuna boylarında yapılan seferlere de katıldığı bilinmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 407).

² Veli Mahmut Paşa (ö. 1474), Koca Davut Paşa'dan önce görev yapmış sadrazamlardandır (Mehmed Süreyya, 1996, s. 924-925).

Dolayısıyla burada bahsedilen şair Memlûk sultanı değil, Gavrî mahlaslı Derviş Ahmed isminde başka bir şairdir. Ancak yine de ilgili manzumeye Memlûk sultanı Gavrî'nin Divan'ında yer verilmiştir. Onun gazelinden alınan bazı beyitler şöyledir:

“Kamuya bir ‘aceb pend ola bu söz

Ne diyem sana şimdi anla bunu”

(Bu söz herkese bir garip nasihat olsun. Sana ne diyeyim, sen şimdi bunu anla.)

“Be-‘izn-i Hak alalım gâzîler ile

Tımaşvâr'ı Varadin'i Zemûn'ı”

(Allah'ın izniyle gazilerle Temeşvar'ı, Varadin'i Zemun'u alalım.)

“Tımaşvar'la Varadin yağ bal olsun

Olur halva Budin oldukda unı” (Yavuz, 2002, s. 145)

(Temeşvar'la Varadin yağ bal olsun. Budin de [onun] unu olduktan sonra helva olur.)

Burada Budin, Tımaşvar, Zemun ve Varadin ile birlikte fethedilmesi arzu edilen yerler olarak karşımıza çıkar. Şair bunu alışlageldik bir biçimde dile getirmemiş, helvayı bir metafor olarak kullanmıştır. Buna göre Tımaşvar yağ, Varadin bal, Budin de undur. Üçü bir araya geldiğinde helva olur.

1.3. Taşlıcalı Yahyâ Bey (ö. 1582)

Budin'den sıklıkla bahseden diğer bir şair, Kanuni devri ile özdeşleşmiş olan Taşlıcalı Yahyâ'dır. Kendisi asker bir şairdir ve Mısır seferi de dâhil olmak üzere pek çok savaşa katılmıştır. Asker olması sebebiyle Budin'de de bulunduğu manzumelerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle Yahyâ Bey'in epik mahiyetteki manzumelerinde sıkça bu şehri andığı anlaşılmaktadır. Taşlıcalı Yahyâ Bey, I. Süleyman'ın Mimar Sinan'a görev verip 1563-64'te İstanbul için su getirtmesi üzerine sunduğu bir kasidesinde Budin'den bahseder (Göktaş, 2018, s. 236). Padişahın ihsan nehri bu su kemeriyle İstanbul'a ulaşmıştır. Bu kevsere benzeyen su sayesinde halka hayat bahşedilmiş, İstanbul ise cennetten bir köşe olmuştur. Deve katarına benzeyen bu kemerler sayesinde şehirdeki her bir eve güneşin şaşaalı ışıkları gibi su ulaşır. Şair, sultanın şehir için yaptırdığı bu kemerlerin övgüsünü bitirdikten sonra, onun Almanya seferinden ve Budin'i hâkimiyeti altına alışından da bahseder. Kasidede, sultanı ve askerlerini yücelterek onun azameti karşısında hiçbir şeyin duramadığını ifade eder. Padişahın

Budin’de savaşan askerlerinin atları şiddetli bir rüzgâra benzer ve Almanları elem denizlerine gark eder. Budin eyaleti, kaleleri ve şehirleriyle kendini Osmanlı’ya açmıştır:

“Budinde gâzilerün atı sarsara benzer

Elem denizlerine gark ider Alamani”

(Budin’de gazilerin atı şiddetli rüzgâra benzer. Almanları elem denizlerine boğar.)

“Hezâr kal‘ası ile hezâr şehri ile

Budin vilâyetin açdı o gâziler hânı”

(Gaziler sultanı, binlerce kalesi binlerce şehri ile Budin vilayetini fethetti.)

“Cem‘-i kulları Yahyâ gibi gazâda olur

Yolında ölmege cânlar virici kurbânı” (Çavuşoğlu, 2023, s. 35)

([Sultanın] tüm kulları [onun] yolunda ölmek, [kendilerini] kurban etmek için Yahyâ gibi gazadadır.)

Kasideden, Taşlıcalı Yahyâ’nın da bu savaşa katıldığı ve dolayısıyla Budin’i gördüğü anlaşılmaktadır. Şairin Budin’e yer verdiği diğer bir şiiri, I. Süleyman’ın son seferi olan Zigetvar seferi esnasında kaleme aldığı bir kasidesidir. Avusturya’nın kıskırtması ile başlayan savaşta, Zigetvar kalesi kuşatılmış ve bu kuşatma sırasında hükümdar vefat etmiş, ancak bu ölüm askerden gizlenmiştir (David, 2009, s. 157; Emecen, 2010, s.71). Kalenin alınmasıyla sona erdirilen seferde Taşlıcalı Yahyâ, savaşın tüm atmosferini şiir diliyle epik biçimde ifade etmiştir. Savaş aletlerinin, askerlerin ve giydikleri kıyafetlerin, tuğ, sancak gibi savaşa has unsurların da ayrıntılı biçimde tasvir edildiği bu kasidede Budin, Sava, Tırava, Balkan, Eğri, Alman ülkesi, Komaran gibi coğrafik bölgeler de yer almıştır. Dua bölümünün ardından şair, tıpkı Mısır’ın fethinde olduğu gibi kâfir illerinin fethinde de bulunduğunu söyleyerek kasidesini tamamlar.

“Budinün pîr ü sıbyânı severler ceng-i a‘dâyı

Demi gelse şehâdetden geyerler al kaftanı”

(Budin’in ihtiyarı ve genci düşmanlarla savaşı sever. Zamanı geldiğinde şehadetin kızıl kaftanını giyerler.)

“Budinün şâhrâhında Resûllu’llâh ile gördüm

Yüzi ag alını açık pâdişâh-ı ‘Âl-i ‘Osmânı”

(Osmanlı sultanını, Budin’in ana yolunda, alını açık yüzü ak olarak, Allah resulü ile gördüm.)

“Sa‘âdet maşrıkından gün gibi geldi tulû‘ itdi
Cihânun ol emîrû‘l-mü‘minîni şâh-ı devrânı”
(Cihanın halifesi, zamanın hükümdarı, saadet doğusundan güneş gibi geldi,
doğdu.)

“Erenler himmet itsünler alalum virmek Allâhun
Komayalum Budin yolında mârân-ı Komaranı³” (Çavuşoğlu, 2023, s. 63)
(Erenler yardım etsinler [de], Komaran yılanlarını Budin yolunda
koymayalım.)

Örnek verilen ilk beyitte Budin, orada yaşayan insanların savaştan kaçması, yiğitliği ile anılmıştır. Ardından gelen iki beyitte ise şehir, I. Süleyman’ın şehre girişi maksadıyla anılmıştır. Buna göre sultan, yanında peygamber yoldaş olarak, saadet doğusundan güneş gibi doğarak şehre girmiş ve şehrin en büyük yolunda görünmüştür. Son beyitte ise erenlerden yardım isteyen şair, Komaran şehri yılanlarının Budin yolundan temizlenmesi dileğiyle şehri anmıştır. Burada şairin “Komaran” şehri ile “ko maran” tümcesi arasında kurduğu ilişki dikkat çekicidir. “Yılanları bırak” olarak anlamlandırabilece-ğimiz bu tümceyi şehrin adıyla ilişkilendirerek “komayalım maranı” tümcesini kullanmıştır.

Şairin Budin’e yer verdiği diğer bir manzume ise yine epik mahiyette bir murabbadır. Son dizesi her bir bentte tekrar eden ve 5 bentten oluşan bu şiirde Budin, tekrar eden dizelerde yer alır. Yiğitlikte Erdeşir’in eşi olan, Allah yolunda evliyalarla birlikte yürüyen, gönüller ve şehirler fetheden, gizli ve açık tüm düşmanlarına galip gelen şair, Budin’den de her bendin sonunda örnekteki gibi bahseder:

“Yârumuz Hızır-ı Nebî yardımcımız Allâh’dur
Şâhumuz Sultân Selim İbn-i Süleymân Şâh’dur
Gâzîler dergâhı ey Yahyâ yüce dergâhdur
Seyf-i dînüz merd-i meydânuz Budin şehbâzıyuz” (Çavuşoğlu, 2023, s.170-171)
(Yaranımız Hz. Hızır, yardımcımız Allah’tır. Şahımız Süleyman şah oğlu Sultan Selim’dir. Ey Yahyâ! Gazilerin dergâhı en yüce dergâhtır. Dinin kılıcıyız, [savaş] meydanlarının yiğitiyiz, Budin’in yiğiti, avcı doğanıyız.)

Burada Budin şahbazı ifadesi dikkat çekicidir. Burada birden fazla ihtimal akla gelmektedir. Bunlardan ilki, şairin manzumeyi kaleme aldığı sırada Budin’de bulunmuş olmasıdır. Diğer bir ihtimal de şairin Budin’in fethi sırasında orada bulunmasından dolayı kendini Budin’i alan şahbaz olarak nitelendir-

³ Bugünkü Macaristan’da Macarcası *Komarom* olan şehir.

mesidir. Budin kelimesi aynı zamanda “bu din” olarak değerlendirilirse şairin kendini dinin, İslam’ın, gaza edeni olarak da ifade ettiği düşünülebilir. Bu bakımdan ilgili manzume, sanat ve söyleyiş değeri yanında zengin bir anlam dünyasına da sahiptir.

Taşlıcalı Yahyâ Divanı’nda Budin’in geçtiği diğer bir manzume, epik ve hikemi özellikler taşıyan bir gazeldir. Bu gazelde kemal ehli oluşundan, âkil ve derya gönüllü oluşundan, boş söz ve lakırdı etmemesinden, Allah’ın emirlerine uymasından bahseden Yahyâ, Budin’i gaza sebebiyle anar:

“Biz Budinün şâhrâhında mücâhidlerdenüz

Müşrikine kîni olan Kahramân-ı kâtilüz” (Çavuşoğlu, 2023, s. 330)

(Biz Budin’in yolunda savaşıyan yiğitleriz. Müşriklere kîni olan, katil Kahraman’larız.)

Yine bir başka epik ve hikemi mahiyetteki gazeline Budin, gaza sebebiyle anılmaktadır. Kendini derd ashabının Ebû Derdâ’sı⁴, sevgilinin hastası, muhabbet şehrinin delisi, aşk pîri, marifet evlâdının babası, görünüş olarak derviş ancak mana yüzüyle bakıldığında veli olarak nitelendiren şair, aynı zamanda yiğitlik ve cesaretine de vurgu yaparak kendini Acem ülkesinin Dârâ’sı, dinin kılıcı, İslamın seddi ve Budin’in şahbazı olarak tanıtır:

“Seyf-i dînüz sedd-i İslâmuz Budin şebâziyuz

Tîgi ile dirilür Yahyâlınun⁵ Yahyâ’sıyuz” (Çavuşoğlu, 2023, s. 330)

(Dinin kılıcıyız, İslam’ın seddiyiz, Budin’in savaşçı doğanıyız. Kılıcı ile dirilen Yahyâlı’nın Yahyâ’sıyız.)

Burada daha önce murabbasında da söylediği gibi kendini Budin savaşçı doğanına benzeten şairin Yahyalı’da da bulunmuş olması ihtimal dâhilindedir.

1.4. Tatavlı Mahremî (ö. ?)

Divançe sahibi Mahremî, Budin’e bir kasidesinde yer vermiştir. Mohaç Fetihnamesi olarak da bilinen bu kasidenin tamamı 260 beyit uzunluğundadır. Manzume hem bir övgü şiiri olması hem de Mohaç savaşını (1526) pek çok yönüyle bir olay örgüsü bütünlüğünde anlatmış olması bakımından önemlidir. Ayrıca şairin kasidede hem tevhide hem na’ta hem de birden fazla memduha yer vermesi, memduhun düşmanlarını yermesi; dua bölümünde de memduhlarına

⁴ Tam adı Ebû’l-Derdâ’ Uveymir b. Kays b. Zeyd el-Hazrecî (ö. 32/652 [?]) olan önemli hadis râvîsi ve Şam kadısıdır (Aydın, 1994, s. 310).

⁵ Yahyalı, bugün Bulgaristan sınırları içinde olan Kırcaali’ye bağlı bir yerleşim yeridir (Sezen, 2017, s. 797). Şairin bahsettiği Yahyalı’nın burası olması muhtemeldir.

duanın yanında, onların düşmanlarına bedduanın olması dikkat çekicidir. Kasidede anlatılanlar kısaca şöyle ifade edilebilir:

Tevhit ile başlayan kaside, naat ile devam eder. Ardından I. Süleyman'ın yiğitlik ve savaşçılık yönüyle övgüsü yapılır. Onun düşmanı Engürüs kralı ise Mesih'in dostu, Muhammed ümmetinin düşmanı, ikinci Deccâl, kahrolası beni asfar (sarışın Âdemoğlu) zümresinin kralı, üçlemenin ve pranga takanların reisi, küfür cehenneminin yolcusu gibi pek çok özgün terkip ile yerilir ve aşağılanır. Ardından savaş sırasında Rumeli beylerbeyi ve sadrazam İbrahim Paşa'nın kendisinin ve emrindeki yeniçeri ve sipahilerin gösterdikleri kahramanlıklar methedilmiştir. Daha sonra onun yanında savaşa katılan Malkoçoğlu Bali Bey'in ve emrindeki askerlerin övgüsü yapılır. Savaşın başlaması ve savaş meydanının canlı tasvirleri ile manzume devam eder. Tüfekler ve topların patlaması, sancağın ve tuğların durumu, düşman hisarlarının taarruza daha fazla dayanamayarak bir bir yıkılması ve zaferlerin art arda gelerek Osmanlı'nın hisar hisar, şehir şehir ilerlemesi anlatılır. Buna göre Osmanlı sırasıyla Lök kalesini, Sirem'i, Erdel'i ve Radic'i almıştır. Ardından Budin alınmış ve Dırava suyu geçilerek Mohaç'a ulaşılmış, burada bir meydan savaşı başlamıştır. Bu savaş esnasında iki tarafın askerlerinin maddi ve manevi durumu, savaşta Osmanlı komutanlarının uyguladığı taktiklere de yer verilmiş, savaş sonunda elde edilen zaferin büyüklüğü ve ganimetin çokluğu anlatılmıştır. Buna göre bu zafer, Kansu, Özbek ve İnal'ın düşünde bile göremeyeceği büyüklüktedir. Kaside, düşmana beddua, padişaha, askerlerine ve Osmanlı ülkesine dua ile bitirilmiştir. Kasidede Budin, fethedilmesi üzerine yer almıştır. Aşağıda Budin'in geçtiği bazı beyitlere yer verilmiştir:

“Budun ki tahtıydı ol kilâb-ı bî-dînün

Sipâh cem idüp itmişler idi kasd-ı kîlâl”

(Budin, dinsiz köpeklerin tahtıydı ve asker toplayıp katliama karar vermişlerdi.)

“Sipâh nece kara kâfir ü demür göm gök

Eri vü atı ser-â-pâ çü bahr-i gark-ı çukâl”

(Asker, eri de atı da baştanbaşa çukal⁶ denizinde boğulduğu için, kara kâfir ve gömgök demir [gibi görünür].)

“Hisâbda ola yüz elli bin kadar haşerât

Derildi bir yire gûyâ ki gülle-i kartal”

(Hesap edilirse, yüz elli bin kadar haşerat, kartal güllesi gibi tek bir yere toplanmıştı.)

⁶ Atlara giydirilen zırh

“Gürûh-ı kibr ü gurûrun helâk u nikbetini
Gel imdi dinle ne vech ile nakl ider nakkâl”

(Kibir ve gurur topluluğunun helak ve güçsüzlüğünü, şair/nakkâl, ne hâl ile nakleder gel şimdi dinle.)

“Dirada suyunı çün geçdi bahr u ber peymâ
Budin ‘azîmetine oldı seyl-veş seyyâl”

(Çünkü, kara ve denizleri içen[ler], Dırava suyunu geçerek, Budin’e seller gibi akarak geldi.)

“Peyince ‘avn-i karavul kılavuz önce zafer
Gelüp irişdi Mohâca sipâh-ı ceng-eşgâl”

(Ardından karavulların yardımı ve kılavuzluğu ile zafer geldi. Cesur ordu [daha sonra] Mohaç’a gelip erişti.)

“Ricâl-i gayb elinden iren süyûf-ı kader
Mohâc ovasını lâşeyle itdi mâl-â-mâl”

(Kader sayfaları Mohaç ovasını, gayb ehli velilerin yardımıyla baştanbaşa kokmuş etle doldurdu.)

“Budin hisârına ‘azm itdi hüsrev-i kişver

Dıraht-ı şirket-i gebri berây-ı istisâl” (Karavelioğlu, 2015, s. 703-722)

(Memleketin sultanı/Hüsrev’i, Mecusilerle ortaklık ağacını kökünden kurutmak için Budin kalesine ulaştı.)

Görüldüğü gibi Budin burada, Mohaç Muharebesi ile sonlanan sefer sırasında alınması bakımından yer almıştır. Şaire göre Budin, Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce dinsiz köpek olarak nitelendirdiği kâfirlerin tahtıdır. Budin’de yapılan savaşta gayrimüslim ordusu sayı bakımından çok oluşu; atıyla, eriyle giydikleri zırhlardan dolayı kap kara görünmesi yönleriyle haşerata benzetilmiştir. Osmanlı ordusu ise Dırava suyunu geçerek bir sel gibi Mecusilerle ortaklık eden Budin’e gelmiş, ardından zafer kazanılmıştır. Burada Mecusi ifadesinin kullanılmış olması Osmanlı’ya karşı Macarların Safeviler ile yaptıkları iş birliğine göndermedir.

1.5. Sebzî (ö. ?)

Seyyitlerden olan ve iyi bir medrese eğitimi aldığı bilinen Sebzî'nin mesleği hafızlık ve imamlıktır. Güzel sesli olması sebebiyle kıraatinin de iyi olduğu ifade edilen şairin Divan'ında bir murabbada Budin'e rastlanır. Bu murabba 5 bentten oluşur ve Budin, her bendin sonunda tekrarlanan dizelerde yer alır. Kanuni devri şairlerinden olduğu ve onun saltanatının ortalarına kadar yaşadığı bilinen Sebzî'nin epik mahiyetteki bu murabbasında tekrar eden gider olduk Budun vilayetine söylemi, kaynaklarda onun askerlik yaptığına dair bilgi olmasa da Budin'in fethi sırasında orada bulunma ihtimalini akla getirmektedir. Aşağıda bu manzumeden alınan birkaç bende yer verilmiştir:

“Himmet-i evliyâ kerâmetine

Dil meger bağlayup ikâmetine

Cümle yârânumuz selâmetine

Gider olduk Budun vilâyetine”

(Evliyaların yardımı kerametine, ikametene [oraya varmaya] gönül bağladık. Cümle dostumuz ve arkadaşımızın selametine, Budin vilayetine gider olduk.)

“Atlar ile idüp tek ü tâzı

Na‘ramızdan tola kamu yazı

Yâ şehîd olavüz yahûd gâzî

Gider olduk Budun vilâyetine”

(Atları sürerek Budin vilayetine giderken yaylalar baştanbaşa “Ya şehit oluruz ya gazi” naramız ile dolar.)

Şehr-i İstanbul'un nesi vardur

Ta'n-ı a'dâ ile gönül tardur

Her biri bir münâfıka yârdur

Gider olduk Budun vilâyetine (Yekbaş, 2011, s. 242-243)

(İstanbul şehrinin nesi vardır? Düşmanın aşagılamaşı ile gönül dardır. [Onların] her biri bir münafığa yardır. Gider olduk Budin vilayetine.)

Dizelerden anlaşıldığı kadarıyla şair, Budin'e dost ve arkadaşlarının, sevdiklerinin selameti için savaşmak maksadı ile gider. Giderken de şehit ya da gazi olmak isteğinde oldukları ve bunu at sürerken yüksek sesle dile getirdikleri görülür. Manzumenin son bendinde İstanbul'u ve içindekileri eleştirmesi, hatta orada kalanların münafıklarla yar olduğunu söylemesi de ayrıca dikkat çekicidir. Tüm bu ifadeler şairin imamlık ve hafızlık vazifelerinin yanında bir dönem askerlik de yapmış olması ihtimalini akla getirmektedir.

1.6. Bahtî (ö. 1617)

Bahtî mahlasıyla şiiirler yazan I. Ahmet'in saltanatı döneminde Osmanlı devleti, doğuda Safeviler ile batıda ise Avusturyalılarla savaş hâlindeydi. Peşte'nin 1604'te alınması üzerine padişahın bir gazel kaleme aldığı bilinmektedir. Şiirinde savaş meydanlarında cenk eden ordusunun zafer kazanması için Allah'a dua edip yalvarmış, zafer haberlerini aldıkça sevinç ve heyecanını hem bu gazelinde hem de başka şiirlerinde dile getirmiştir. İlgili manzumeden birkaç beyit aşağıda verilmiştir:

“Peşte'nün fethi Budin ehline cân-bahş oldı
Bu beşâret haberi kıldı cihânı mesrûr”

(Peşte'nin fethi Budin halkına can bahşetti. Bu sevinçli haber, bütün cihanı sevinçli kıldı.)

“Lîk kâni' degülem ben buna Hak'dan umaram
Engürüs'ün haber-i fethi dahı ide zuhûr”

(Lakin ben bu kadarıyla yetinmem. Hak'tan umduğum Macaristan'ın fetih haberinin gelmesidir.)

“Münhezim eyleyeler hayret ile küffârı

Cünd-i İslâm'a vire fırsat ü nusret ü gayûr” (Kayaalp, 2019, s. 37)

([Allah], İslam ordularına fırsat, zafer ve gayret versin. Kâfirleri hayret ile hezimete uğratsınlar.)

Buna göre bugün Budapeşte şeklinde birleşik halde olan iki şehre, Budin ve Peşte'ye, ilk beyitte yer verilmiştir. Savaş esnasında fazla bir çaba sarf etmeden alındığı bilinen Peşte'nin artık Osmanlı hâkimiyetine girmesi sultanı çok mutlu etmiştir. Bu mutlu haberle Budin halkına can geldiğini, hatta bütün cihanın da mutlu olduğunu ifade eden sultan, sonraki beyitte ise bununla yetinmeyeceğini ifade eder. Buna göre Macaristan'ın tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girmesi, kâfir ordularının hezimete uğraması ve İslam ordularının zaferlerle ödüllendirilmesi sultanın büyük bir arzusudur.

1.7. Filibeli Hâfız Ahmed Paşa (ö. 1631)

17. yüzyıl şairi Hâfız Ahmed Paşa, Divan'ında döneminin hükümdarları başta olmak üzere pek çok şaire nazire yazmıştır. I. Ahmet'in 18 gazeline nazire yazan şairin, bir naziresi de padişahın Peşte'nin fethi üzerine kaleme aldığı bir şiiridir. Bahtî'nin gazelinin ilk beyti aşağıdadır:

“Şükr ü hamdüm anadur cân u gönülden ki şekûr

Ehl-i İslâm'un olup yâveri kılmış mansûr" (Tosun, 2011, s. 244)

(Canı gönlülden şükür ve övgüm onadır ki [Allah] İslam ehlinin yardımcısı olup onu muzaffer kılmıştır.)

Bu gazele Hâfız Ahmed Paşa'nın nazire olarak yazdığı gazelde de Budin'e ve Peşte'ye yer verilmektedir. Aşağıda gazelden alınan birkaç beyit bulunmaktadır:

"Hayli demdür ki Budîn ehli kasâvetde idi

Peşte'nün fethi ile oldılar âhir mesrûr"

(Nice zamandır Budin ehli kasvette idi. Peşte'nin fethi ile sonunda onlar da sevinçli oldular.)

"Dest-i küfr ile o vîrân olan iller umarım

Ehl-i İslâm eline girüp ola hep ma'mûr"

(Kâfirlerin eliyle o viran olan iller, umarım İslam ehlinin eline girip hep mamur olsunlar.)

"Kızıl elmayı alup sîb-i zenahdânlarınınun

Zekanın dişleyelüm kullarına vir destûr" (Tosun, 2011, s. 245)

([Allah'ım], kullarına izin ver, kızıl elmayı alıp elma çenelerinin tam ortasından dişleyelim.)

Görüldüğü gibi Budin burada, Peşte'nin fethi sonucu bu zafere halkının sevinmesi üzerine geçmiştir. Manzumede şair, İslam ordularına zaferin nasip olduğunu, kâfirlerin elinde nice zamandır viran olan illerin İslam ellerine girmesinden sonra mamur olacağını, Allah'ın izni ve inayeti ile Kızılelma'nın da alınacağını söyler. Bu gazelin devamında şair, padişah için dua eder ve Allah'ın onun tüm düşmanlarını kahretmesi temennisinde bulunur.

1.8. Medhî (ö. ?-XVII. yy)

Derviş ve meddah olduğu bilinen Medhî, epik mahiyetteki bir gazeline Peşte'ye yer verir. 1622'ye kadar hayatta olduğu şiirlerinden anlaşılan Medhî'nin bu gazeli, şair padişah Bahtî'nin Peşte'nin fethi üzerine kaleme aldığı, aynı zamanda Filibeli Hâfız Ahmed Paşa'nın da nazire yazdığı, yukarıda da yer verilen gazeline naziredir. Bu gazeline şair, I. Ahmet'in tahta çıkışından hemen sonra vezir-i azam Malkoç Ali Paşa'nın doğu ve batıya serdar olarak gönderilmesi sonucu başlatılan seferlerle kazanılmış ve kazanılması ümit edilen zaferlerden söz eder. 1604'te Sokolluzade Lala Mehmet Paşa Peşte, Hatvan ve

Va kalesini alır. 1605’te Estergon’u fetheder. Kazanılan bu başarıların üstüne başka yerlerin de alınması için Medhî dua etmektedir (Seyhan, 2000, s. 28). Zafer haberinin gelmesine şükreden şair, tüm Osmanlı ülkesinde bu haberin müjdesinin yayıldığından bahseder. Aynı şekilde sultanın da bu sevindirici haberle şâdmân olduğunu söyleyerek padişahın bu zaferle İslam dinine şeref verdiğini, İslamın adının tüm dünyada duyulduğunu, yedi iklime yayıldığını belirtir. Aşağıda ilgili gazelin birkaç beytine yer verilmiştir:

“Umaruz Peşte gibi Peçi dahı ala sipâh

Gûş-ı hünkâra ire mâl-ı ganîmet haberi”

(Asker, umarız Peşte gibi Peç’i de alsın. Hünkârın kulağına ganimet haberi erişsin.)

“Münhezim ola hele cümleden evvel küffâr

Râfıziler⁷ şehine ire hezîmet haberi”

(Herkesten evvel kâfirler hezimete uğrasın. Şiilerin şahına hezimet haberi ulaşsın.)

“Hak vire şâh-ı kızılbaş musîbetle belâ

Vara Efrenc içre sonra musîbet haberi”

(Allah, Kızılbaş sultanının başına musibetle bela versin. Hatta musibet haberi Fransa içlerine kadar varsın.)

“Dilerüz gâlib ola hasmına sultân-ı güzîn

İki cânıbden ire kuvvet ü kudret haberi” (Seyhan, 2000, s. 615-616)

(Dileriz seçkin sultan düşmanlarına galip gelsin. Her iki cepheden de kuvvet ve kudret haberi gelsin.)

Beyitlerden anlaşıldığı üzere şair bu şiiri yazdığı esnada Osmanlı Devleti, hem batı cephesinde Macarlar ve Avusturyalılarla hem de doğu cephesinde Safevilerle savaş hâlinindedir. Bu nedenle şair, batıda Peşte gibi Peç’in de alınmasını, hatta Fransa içlerine kadar zafer haberinin duyulmasını ister. Doğu cephesindeki mücadeleye de yer veren şair, zafer haberlerinin Safevilere de ulaşmasını ve Osmanlı’nın onlara karşı da bir zafer kazanmasını temenni eder.

⁷ Râfızî: Şia

2. Görev Yeri Olarak Budapeşte

145 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Budin, aynı isimle anılan eyaletin de merkezidir. Başında beylerbeyi bulunur. İçinde bulunan sancaklar sınırların değişkenliği sebebiyle artıp azalsa da Budin'in ve Budin eyaletinin önemi artarak sürmüş, 1623'ten itibaren başındaki beylerbeyine vezaret rütbesi verilmiştir. Eyaletin bazı önemli sancakları şunlardır: Budin, Semendire, İzvornik, Vulçitrın, Pojega, Peçuy, İstolni, Belgrad, Estergon, Segedin, Srem, Hatvan, Şimontorna, Kopan, Filek, Seksar, Zigetvar, Seçen, Novigrad, Solnik, Sekçöy. Budin elden çıkana kadar buraya yetmiş beş beylerbeyi tayin edilmiştir ve bunlar arasında Sokollu Mehmet Paşa en uzun süre görevde kalandır. Ancak uzun süren savaş dönemlerinde birkaç gün ile sınırlı görev süresi olan beylerbeyiler de kaydedilmiştir (David, 1992, s. 347). Budin'in geçtiği manzumelerin bir kısmına bakıldığında bu şairlerin, burada valilik, beylerbeyliği gibi görevler yapan memduhlar için yazıldığı görülür. XVI. yüzyıl şairlerinden Edirneli Mecdî ve Gelibolulu Âlî; XVII. yüzyıl şairlerinden Peşteli Hisâlî ve Cevrî'nin kasideleri buna örnek mahiyettir. Bu şairler arasında Peşteli Hisâlî'nin bazı manzumelerinde Budin'in şairin memleketi olması, bazılarında ise Gül Baba isimli bir dervişin türbesinin bulunduğu makam olması sebebiyle yer alması dikkat çekicidir. Aşağıda ilgili şairler ve manzumelerinden bazı örnekler zikredilmiştir:

2.1. Edirneli Mecdî (ö. 1599)

Edirneli Mecdî Mehmet Çelebi, mülazımlık, kadılık gibi görevlerle uzun yıllar Rumeli'de bulunmuştur (Kılıç, 2022, s. 15-16). Divan sahibi şair, Budin'e iki kasidesinde yer vermiştir. Bunlardan ilki, bir nevrüziye olup Sokollu Mustafa Paşa'ya Budin beylerbeyi olması üzerine yazdığı bir methiyedir. Tamamı 33 beyitten oluşan kaside hem bayramın hem nevrüzün gelişyle birlikte doğanın canlanması, çemenin ve gül bahçesinin durumu, yağmurun bolca yağışı ve bahçelere yeniden can verişini anlatarak başlar. Doğanın bu canlanması ve mutluluğu üstüne, Sokollu Mustafa Paşa'nın Budin beylerbeyi olmasının haberi, sevinci daha da arttırmıştır. İçinde geçen ifadelerden, kasidenin Eğri Kuşatması (1552) sırasında kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Süregelen kuşatmayı, memduhunun yiğitliğini yüceltmeye vesile etmiştir. Ardından hem memduhu hem de devrin padişahı için dua ederek kasidesini tamamlar. Budin, kasidede memduhunun görev yeri dolayısıyla geçer:

“Mîr-i mîrân-ı Budin hazret-i paşa kim anun

Bende-i mukbîl olupdur eşiğinde ikbâl” (Kılıç, 2022, s. 150)

(Budin beylerbeyi paşa hazretleri ki, ikbal [onun] eşiğinde talihli bir köle olmuştur.)

Şairin Budin'den bahsettiği diğer kasidesi, bilâdiye türündedir ve çalışmanın ilerleyen bölümünde Bilâdiyelerde Budapeşte başlığı altında ayrıca incelenmiştir.

2.2. Gelibolulu Âlî (ö. 1600)

Gelibolulu Âlî'nin devrin Budin beylerbeyi Mustafa Paşa için sunduğu bir kasidesinde Budin'e yer verdiği görülmektedir. Kasidede ilk olarak, onun göreve atanması haberinin Rumeli'de sevinçle karşılanması anlatılır. Ardından şair, memduhunu klasik Türk şiir geleneğinde yaygın olarak benimsenen bir tutum sonucunda yiğitlik, adalet, cömertlik gibi yönleriyle metheder ve idealize eder. Ardından son beyitte bir başka şair olan Hâtîf'in tarihini naklederek şiirini bitirir. Bu tarih memduhun göreve başlama tarihini ifade eder. Budin'le ilgili beyit ise aşağıdaki gibidir:

“Cânsuz tene benzerdi Budin başdan ayaga

Ol varalı cânlandı vü kesb eyledi râhat” (Aksoyak, 2018, s. 268)

(Budin, baştanbaşa cansız bir bedene benzerdi. O varalı [Budin] canlandı ve [insanların] rahatı arttı.)

Burada memduh Mustafa Paşa'nın göreve başlaması ile birlikte Budin'in eski hareketsiz hâinden sıyrılıp canlandığı ve insanların da rahata erdiği ifade edilmektedir.

Budin şehri şairin yine Mustafa Paşa'ya sunduğu başka bir kasidesinde daha geçer:

“Mîr-i mîrân-ı Budin hazret-i paşa-yı kerîm

Mustafa-nâm u ‘âlî-himmet ü Dârâ-yı kerem” (Aksoyak, 2018, s. 271)

(Budin beylerbeyi cömert paşa hazretlerinin nâmı Mustafa, iyiliği yüce/Ali, cömertliği Dârâ'dır.)

Bu kasidenin tamamında da memduhun farklı niteliklerine yönelik övgüler sıralanır. Budin, tek beyitte ve memduhun görev yeri olması bağlamında yer alır.

2.3. Peşteli Hisâlî (ö. 1652)

Peşteli olduğu bilinen ve defterdârlık gibi resmi görevler de alan, Eğri kalesi fethinde bulunduğu bilinen Hisâlî'nin iki Divan'ı da eldedir. İlk Divan'ında

Budin, bir kaside ve bir gazelde geçer. Divan'ındaki ilk kaside Musa Paşa⁸'nın şehir muhafızlığı görevi olan serdarlık rütbesiyle Budin'e atanması üzerine kaleme alınmıştır. Musa Paşa'yı yeni görevinden dolayı kutlayan ve adalet, cömertlik, yiğitlik vb. yönleriyle yücelten şair, Budin'e paşanın yeni görev yeri olması yönüyle yer vermektedir:

“Didi hemnâm-ı Kelîm a‘nî Mûsâ Pâşâ

Kim odur adlile serhadd-ı Budîne serdâr” (Ercan, 2008, s. 4)

(Konuşan/kelam sahibi ile adaş olan Musa Paşa ki, Budin sınırına adaletle [hükmeden] komutan odur.)

Burada kullanılan hemnâm-ı kelîm, Hz. Musa için kullanılan bir terkiptir. Allah ile aracısız konuştuğu için kendisi bu isimle anılmıştır. Şaire göre Musa Paşa yeni görev yeri olan Budin'de adaletle muhafızlık edecektir.

Hisâlî'nin Budin'e yer verdiği diğer bir manzume Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa'nın⁹ adının geçtiği bir gazeldir. Âşıkane bir gazel olarak başlayan manzume, son beytinde Murtaza Paşa'ya övgü niteliği alır. Yanağı Hızır, dudağı İsa'nın ab-ı hayatı olan sevgili, güzellik geçidini de ihya edendir. Sevgilinin ezasından şairin elif boyu bükülüp lama dönmüştür. Ayrılık derdiyle şair öyle zayıf ve güçsüzdür ki arkasında gölgesini bile sürüklemeye mecali yoktur. Gayrimüslim sevgilinin güzellik kilisesinde tasvirini gören putların benzi duvara dönmüştür. Gazelin son beytinde ise Budin'den ve Murtaza Paşa'dan söz edilir:

“Hisâlî dad u ‘adl ile Budûn serdarıdır şimdi

Vezîr-i bî-nazîri Han Murad'un Murtaza Paşa” (Ercan, 2008, s. 22)

([Ey]Hisâlî, Murat Han'ın eşi görülmemiş veziri Murtaza Paşa, şimdi adalet ve eşitlikle Budin serdarıdır.)

Burada da Budin'in adı, Murtaza Paşa'nın görev yeri olması vesilesiyle geçer. Şair, klasik bir kaside yazmak yerine âşıkane bir gazelinin sonunda bir beyitle bu hadiseye yer vermeyi tercih etmiştir.

Şairin ikinci Divan'ında da Budin, bir kaside ve üç gazelde yer almaktadır. İlki, Der Vasf-ı İsâ Efendi Müftî-i Budin başlıklı ilk kasidesinin bir beytinde müftünün görev yerinin Budin olması dolayısıyla geçer:

⁸ Musa Paşa, Sultan İbrahim devri kaptan-ı deryalarındandır. IV. Murat devrinde Budin valiliği de yapmıştır. Hayatı boyunca serdar müşavirliği, İstanbul muhafızlığı gibi görevler de yürütmüştür (Danışman, 1969, s. 2005)

⁹ Murtaza Paşa, Şarkikarahisar valiliği, Budin beylerbeyliği gibi görevlerde bulunmuştur (Ercan, 2003, s. 101).

“Sensin iy zübde-i ashâb-ı belâgat-âyîn

Şeyhü’l-islâm-ı Budîn eşref-i insân-ı kemâl” (Ercan, 2018, s. 77)

(Ey Budin müftüsü, kâmil insanların en şerefli, belagat adetini bilen kişilerin en hası sensin.)

Yine aynı kişiyi sulh redifli bir gazelinde de metheden Hisâlî, bu manzume de memduhunun görev yeri olması vesilesiyle Budin’e yer vermiştir:

“Emn ü emâna oldu sebab müftî-i Budîn

Çok sa’y u kûşîş eyledi el-hak berâ-yı sulh” (Ercan, 2018, s. 97)

(Budin müftüsü, uzlaşma/barış için çok çalışıp çabaladı. Doğrusu, yardım ve himayeye sebep oldu.)

Hisâlî’nin Gülbaba¹⁰ için yazdığı bir gazelinde Budin, dervişin türbesinin bulunduğu yer olarak anılmıştır:

“Kûh-ı himmet üzre tutmuşdur depe tenhâ mekân

Dîde-bândur Budîn’e rûh-ı revân-ı Gülbaba” (Ercan, 2018, s. 85)

([O], yardım dağları üzerinde تنها bir tepeyi yer tutmuştur. Budin’e Gülbaba’nın yürüyen ruhu bekçidir.)

Bir gazelinde de Hisâlî’nin memleketi olması vesilesiyle Budin’e yer verilmiştir. Kays da Ferhat da Mezopotamya’dadır. Şair, kendini âşıkanelik yönüyle kendini Kays ve Ferhat’a benzetse de onun memleketi Budin’dır. Burada da Ferhat’ın dağı, Kays’ın Sahra’sı vardır. Sahra’nın hem çöl hem de ova anlamlarına yer verilmesi beyti dikkat çekici kılan hususlardandır:

“Kays u Ferhâd-ı zamân olsam Hisâlî vechi var

Meskenüm şehr-i Budîndür tag u sahrâ bundadır” (Ercan, 2018, s. 148)

(Zamanın Kays’ı ve Ferhat’ı olsam da Hisâlî üslubum var. Meskenim Budin şehridir, dağ ve ova buradadır.)

Beyitlerde de görüldüğü gibi Hisâlî, Divan’larında Budin’e memleketi olması, memduhlarının görev yeri olması, Derviş Gülbaba’nın türbesinin bulunduğu yer olması gibi çeşitli vesilelerle yer vermiştir.

¹⁰ Gülbaba (ö. 1541) hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte Evliya Çelebi’nin babasından naklen verdiği bilgiye göre Amasya, Merzifon doğumlu bir Bektaşî dervişidir. II. Mehmet, II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde pek çok savaşa katılmış, Budin seferi sırasında da şehit olmuştur (Kaçalın, 1996, s. 227-228).

2.4. Cevrî (ö. 1654)

Hattat, şair Cevrî'nin Divan'ında Budin, bir tarih kıtasında geçmektedir. Şairin Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa'ya¹¹ vezirlik rütbesiyle Budin beylerbeyi olması üzerine yazdığı tarihte memduhu, övgü dolu sözlerle adaleti, yiğitliği, iş bilirliği ile methedilir ve onun görev başlangıcı tarihi düşürülür. Aşağıda manzumeden alınan birkaç beyit yer almaktadır:

Sezâ-yı rütbe-i 'ulyâ Hüseyin Paşa kim

Mahaldür ana makâm-ı sadâret-i 'uzmâ

(Hüseyin Paşa ki, yüce mertebelere yaraşır. Azametli sadrazamlık makamı onun yeridir.)

Budin eyâletine oldı 'izz ile nâyil

Virildi ana vezâretle mansıb-ı garrâ (Ayan, 1981, s. 305)

([O], Budin eyaletine yücelikle ulaştı. Ona vezirlik rütbesi ile büyük bir paye verildi.)

3. Metafor Olarak Budapeşte

Divan edebiyatı şiir geleneğindeki örnekleri incelendiğinde Budin ve Peşte'nin yalnızca coğrafi bir mekânı karşılamakla kalmayıp âşıkane tarzda yazılmış gazellerde metaforik bir anlam kazandığı görülür. Gelibolulu Sun'î'de Budin'in sevgilinin memleketi olarak zikredilmesi, mekân olarak Budin'in değerini arttıran bir husus olmuştur. Behiştî ve Edirneli Nazmî'de âşığın gönlünün mukavemeti Budin'e benzetilerek, hisarın sağlam kuleleri ve surları ile gönül arasında metaforik bir ilişki kurulmuştur. Gelibolulu Âlî'nin Budin'i sevgilinin sâkı ile ilişkilendirmesi ise, şehri rindane bir çağrışım alanı içinde konumlandırır. Rahîmî ise daha çok sevgilinin saçı ile Budin arasında imgesel bir bağ kurar. Maşuğun saçının siyahlığı, zülfün dağılarak yüzüne yayılışı Budin kalesine kâfir ordularının hücumu şeklinde tasvir edilerek lirik söylem epik bir arka planda şekillenir. Seyyid Vehbî ise Peşte'yi sevgiliyle güzellikte rekabet hâlinde olan bir kişi gibi resmetmiştir. Divanlardaki bu örnekler, Budin ve Peşte'nin tarihi ve askerî anlam alanını korumakla birlikte, bilhassa âşıkane gazellerde sevgilinin bedeni, güzelliği ve âşığın gönlü ekseninde yeniden anlamlandırıldığını ve birer imgeye dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır. Aşağıda şairler ve ilgili manzumelerden alınan beyitler bu bağlamda ayrıntılı olarak incelenmektedir:

¹¹ Hüseyin Paşa, Nasuh Paşa'nın oğludur. 1039'da kapıcıbaşı oldu ve sonra kapıcılar kethüdası oldu. Budin, Erzurum, Halep ve Sivas valiliği yaptı. 1053'te vefat etmiştir (Mehmet Süreyya, 1996, s. 713).

3.1. Gelibolulu Sun'î (ö. 1533)

Döneminin önemli şairlerinden Gelibolulu Sun'î, Divan'ındaki âşıkane bir gazelde sevgiliyi övmek maksadıyla Budin'den bahseder. Rakibi öldüren kalender yaradılışlı sevgilinin dudağını lal taşına, yüzünü rûh-ı musavvere, bakışını hançere benzeten şair, onun aşkıyla iki büklümdür.

“Dil aldun sen Budinden olalıdan

Yüzün Rûm u ser-i zülfün uc iller”

(Sen Budin'den olalı gönül aldın. Yüzün Anadolu, zülfünün ucu ise sınır illeridir.)

“Ne cüz'idür cemâlün mushafından

Dehânun öpse bu Sun'î-i kemter” (Yakar, 2018, s. 56)

(Bu değersiz Sun'î, yüzünün güzellik mushafının bir parçası olan ağzından öpse ne [olur] ?)

Bu dizelerde şairin Budin ifadesini hem şehir olan Budin hem de bu din manasında kullandığı düşünülebilir. Çünkü bir sonraki beyitte geçen mushaf kelimesi, din ile mütenasip bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda sevgilinin imana gelmesinden, yani âşığa güler yüz göstermesinden söz edilebileceği gibi; sevgilinin memleketinin Budin olmasını da akla getirmektedir. Budin/bu din ifadesi, bir zamanlar gayrimüslim bir yer olan şehrin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte imana gelmesini de dolaylı olarak akla getirmektedir. Sevgilinin yüzünü Anadolu'ya benzeten şairin zülfünü sınır illerine benzetmesi, Budin'in de bu illerden biri oluşu zengin bir imgelem sunar. Çünkü yüz aydınlıktır, ışıktır. Zülf ise karanlık. Karanlık, klasik Türk şiir geleneğinde küfürle, kâfirlikle birlikte anılagelmiştir. Çünkü dağıldığında sevgilinin cemâlini kapatır. Âşığın onun güzel yüzünü görmesini engeller. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Budin ifadesinin geniş bir çağrışım alanı içinde kullanıldığı düşünülebilir.

3.2. Behiştî (ö. 1571)

Ramazan Behiştî'nin lirik bir gazelinde Budin'in, Budun olarak zikredildiği görülmektedir. Gazelde goncanın dikeninden bağı kan içinde kalmış, taze gül fidanı gibi iki büklüm olmuş; ciğeri Ferhat'ın kazmasına Bîsütûn dağı olmuş, cihan ankalarına sinek kadar değer vermeyen gönlü, sevgilinin aşk şahininin pençesinden güçsüz düşmüş; gönlündeki her yaradan yükselen feryatlarla sevgilinin arzu meclisinde org olmuş bir âşık olan şair, kendi gönlünü Budin kalesine benzetmiştir:

“Çeküp gam kâfiri leşker ne denlü baksa alınmaz

Dil-i ‘âşık Behiştî kulle-i şehr-i Budûn olmuş” (Aydemir, 2018, s. 226)

(Behiştî! Âşığın gönlü Budin şehri kalesi gibi olmuştur. Gam kâfiri asker çekip ne denli baksa [gözetlese] de alınmaz.)

Dolayısıyla, sevgilinin yegâne sultanı olduğu bu kalenin gam askerleri tarafından fethedilmesinin ne denli güç olduğunu anlatmak maksadıyla şair, Budin’e yer vermiştir. Âşığın gönlünde sevgili olduğu sürece gamın ona uğraması mümkün değildir.

3.3. Edirneli Nazmî (ö. 1585?)

Budin, Edirneli Nazmî’nin Mecmu’atü’n-Nezâ’ir’inde lirik ve âşıkane mahiyette bir gazelde geçmiştir. Ümitsiz bir âşık olan şairin göğsü, bir belâ ve arzu sebzezâdır. Buradaki akarsu ise, yârin okuyla açılmış yaradan akan kandır. Onun başı, bela dağında karma karışık bir gam meşeliğidir. Yârin zülfünün aşkıyla başı, bela yılanlarının yatağı ve bir elem dağıdır. Cem’in kadehi, sefa ehline her zaman gam ve kederini defetmesi için en büyük yadigârdır. Şairin başında her daim âh ateşi vardır ve bu ateş aşk ülkesinin ve gam mülkünün sultanıdır. Sadık bir âşık olan şairin göğsü ise Budin kalesidir:

“Mihri ki sakludur o mehün dilde dîn gibi

Sînem benüm bu vech ile Budîn hisârıdır” (Köksal, 2017, s. 602)

(O ayın [ay yüzlü sevgilinin] güneşi [sevgisi], gönülde din gibi saklıdır. Sinem, bu hâliyle Budin kalesidir.)

Burada mihr kelimesini mehr olarak okuyup anlamlandırmak da mümkündür. Kelime güneş anlamına gelen mihr şeklinde okunursa dize, o ayın/sevgilinin güneşi gönülde din/iman gibi saklıdır şeklinde; kadına nikâh bedeli olarak verilen para anlamına gelen mehr/mehir şeklinde okunursa o ayın/sevgilinin mehri gönülde din/iman gibi saklıdır şeklinde anlamlandırılacaktır. Sonraki dizede de şair, göğsünü mukavemet ve güvenlik bakımından Budin kalesine benzetir. Bu bakımdan şehrin kalesinin o dönem için oldukça sağlam ve güvenli olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Vusûlî (ö. 1591)

Budin, Vusûlî’nin âşıkane bir gazelinde sevgilinin terk ettiği yerdir. Gayrimüslim bir güzele gönlünü kaptırdığı anlaşılan şair gazelinde sevgiliye seslenerek *dünyanın gül bahçesi içinde salınan bir serviye, çölde tozlu ve kirlî kimselerle yürümenin yakışmayacağını* söyler. Şair, gönlünün artık o kâfirin zülfünün sevdasından kurtulamayacağını, bir gayrimüslime âşık olduğunu ifade

ederek Müslümanlardan yardım ister. Tüm güzellerin aynı olmasından yakınan şair, *put kadar güzel yüzlü, peri gibi güzellerin imana gelmediğini, kâfir rakip ile yabancı devine merhamet ettiklerini* söyler. *Dinsiz yabancılara uyup yaşlanıp gittiğini* söyleyen şair, sevgiliye *ey kâfir haksız yere niçin bir Müslümana kıydın* diye sorar. Budin’e yer verilen beyit ise şöyledir:

Bana zülfî firâkı küfri ezber okudur oldı

Gidelden ol büt-i Çinüm Budinden kâfiristâna (Taş, 2010, s. 171)

(O Çinli putum, Budin’den kâfir ülkesine gideli, [onun] zülfü bana ayrılığı, küfrü ezbere okutur oldu.)

Aslen Üsküplü olan ve önemli Osmanlı komutanı Malkoçoğlu Küçük Bali Paşa’nın oğlu olan şairin kendisi de bir komutan ve beydir (Taş, 2010, s. 13-14). Küçük Bali Paşa’nın Macar Süleyman Paşa’dan sonra eyalet merkezi olan Budin’de beylerbeyi olduğu bilindiğinden, şairin de bu gazeli yazdığında Budin’de olması muhtemeldir. Dolayısıyla sevgilinin buradan ayrılmış olması, şairi derin bir üzüntü ve isyana sevk etmiştir.

3.5. Gelibolulu Âlî (ö. 1600)

Gelibolulu Âlî’nin âşıkane bir gazelinde Budin’in metaforik bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Vermezler redifli bu gazelde sevgilinin farklı uzuvları methedilirken aynı zamanda Çin, Yenişehir, Aksaray, Hint, Rumeli, Saray, Yemen, İpsala gibi pek çok coğrafik unsura da yer verilmiştir. Buna göre sevgilinin yanağını Süha yıldızına, ayasını gökteki aya; alnını Yenişehir’e, yakasını Aksaray’a; kaşlarını Çin’e, benlerini Hindistan’a, kokulu zülfünü Hita’ya vermezler. Şair, her bir uzvu ayrı ayrı güzel ve paha biçilemez olan sevgiliye kavuşmaya can atsa da ona asla kavuşamayacağının farkındadır. Buna karşın yine de âh etmemesini, çünkü aşkı bir nefese vermeyeceklerini ifade ederek gazelini bitirir. Gazelde Budin’in geçtiği beyit ise aşağıdaki gibidir:

“Sâkıını Budin’e lebin Yemen’e

Kâkülün İbsala’ya virmezler” (Aksoyak, 2018, s. 699)

([Sevgilinin] baldırını Budin’e, dudağını Yemen’e kâkülünü de İpsala’ya vermezler.)

Buna göre sevgilinin baldırı ile Budin, dudakları ile Yemen, kâkülü ile İpsala arasında bağlantı kuran şair, sevgilinin güzelliğine tüm bu şehirlerin, ülkelerin feda edilebileceğini söyler.

3.6. Rahîmî (?)

Bey şairlerden olan Kütahyalı Mehmet Rahîmî ile ilgili biyografik kaynaklarda fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Doğum ve ölüm tarihleri net olmayan şairin, I. Süleyman zamanında yaşadığı ve II. Selim'in şehzâdeliği zamanında Kütahya'da iken onun takdirini kazandığı ve yakınında olduğu bilinmektedir (Mermer, 2004, s. 13-14). Şair, Divan'ında Budin'e dört gazelinde yer vermiştir:

İlk gazeli, âşıkane mahiyette bir gazeldir. Manzumede gonca ağızlı sevgili, dikenleriyle bülbüle her daim eziyet etmektedir. Şair ise, kendisini askeri pek çok bir gam ülkesi sultanı olarak görür ve sevgilinin gamzesi uğruna ölmeyi göze alır. Budin'in yer verildiği beyit ise şöyledir:

“Pîç-i zülfün hattun ile haddüne itmiş hücûm

San akın için budin iklimine kâfir yürür” (Mermer, 2004, s. 187)

(Dağınık saçların, yanağına ve ayva tüylerine hücum etmiş. Sanırsın kâfir [orduları], akın için bu din/Budin ülkesine yürür.)

Burada sevgilinin saçının yüzüne dağılması kâfir ordularının Budin'e/bu dine yürümesi arasında anlam ilişkisi kurulmaktadır. Burada Budin'in hem bir şehri hemde İslam ülkesini karşıladığını görmekteyiz. Aynı zamanda kâfir orduları renk olarak siyahı, dolayısıyla sevgilinin zülfünün rengini çağrıştırmaktadır.

Şair, lirik ve âşıkane mahiyetteki diğer gazelinde güneş yüzlü sevgilinin zülûf bulutunun kemendini çözmesini ister. Böylece ışıklar saçan o güzel yüz biraz gölgelenecek ve aya dönüşecektir. Şairin ise gam yarasından gönlünde akan bin çeşmeli pınarı vardır. Gözünün de gönlüne eşlik etmesini isteyen şair, Ey gözüm, nerede kaldın! Sen de suyunu sahraya sal diyerek seslenir. Ancak şair ümitsiz değildir çünkü zaman, an içinde pek çok an gösterir. Gamını, kederini ise ferdâya salar. Rahîmî'nin Budin'e yer verdiği beyit ise şöyledir:

“Pîç-i zülfi küfr-i hattıyla Budin mülkin diler

Kır kral alayın ey sâhib-kırân alaya sal” (Mermer, 2004, s. 233)

(Zülfünün dağınıklığı, ayva tüylerinin küfrü/karalılığıyla [beraber] Budin ülkesini diler. Ey kıran sahibi! [Zülfünle ayva tüylerini] orduya sal da kralın ordusunu kır.)

Burada sevgilinin dağınık saç ve yüzündeki ayva tüyleri Budin ile ilişkilendirilmiştir. Küfr siyah rengi dolayısıyla zülfü çağrıştırır. Budin ise yukarıda başka örneklerini gördüğümüz gibi bu dîn anlamını da verecek şekilde kullanılmıştır.

Bir başka rindane mahiyetteki gazelinde de şair, sakiye seslenerek aşk kadehi ile can ve gönlünü sarhoş etmesi için sevgilinin dudağının şarabını

sunmasını ister. Bülbülün inleyişleri âşıklara artık baş ağrısı vermektedir. Bu nedenle şair artık hoş sesli mutrıpların nağmelerini duymak ister. Bir gece sevgiliyi ince belinden kenara çekip kucaklamayı yani vuslatı ister. Rahîmî'ye cömertliğin Kızıldeniz'inin cevheri aşına olmuştur. O nedenle şair, denizler gibi coşmanın tam sırası olduğunu düşünür. Budin'in geçtiği beyit ise gazelin üçüncü beytidir:

“Zülfünün pîçi Budin mülkine salarsa akın

Kayd-ı bend idüp anı ‘azm-i Ferendûş idelüm” (Mermer, 2004, s. 248)

(Zülfünün dağınıklığı/büklümü Budin ülkesine akın salarsa, onu bağlayıp Ferendûş¹²’a hareket edelim.)

Burada Budin, savaş bağlamı içinde ancak yine sevgilinin zülfüyle birlikte kullanılmıştır. Bu kez şair sevgilinin zülfü ile Budin’e akın salacak, onu bağlayıp Ferdinand üzerine hareket edecektir.

Budin'in geçtiği son gazel, âşıkane dir. Burada da Rahîmî, aya benzettiği sevgilisi ile güneşin güzellik davası olsa bunu sevgilinin kazanacağını söyler. Şairin gönül aynasında sevgiliyi görenler onun Yusuf’un Züleyha’sı olduğunu düşünürler. Şair, aşk sefasıyla gönlünü, sevgilinin bulunduğu yerdeki muhabbet camisine ayna olsun diye iletmiştir. Rakiplerine de seslenen şair, sevgilinin yanına sefa ile bakamayacaklarını çünkü o aynada kendi çirkinliklerini göreceklerini ifade eder. Sevgilinin bulunduğu yere yola çıkacak olsa rehberinin ay olmasını dileyerek şiirini bitiren şairin Budin’e altıncı beyitte yer verdiği görülür:

“Budin mülkini yıkmak hiç zülf-i yâre âyîndür

Velî ey şâh-ı İslâm olma râzısın nev-ayına” (Mermer, 2004, s. 324)

(Budin ülkesini yıkmak hiç yarin zülfü usulünce midir? Ey İslam hükümdarı! Onun yeni ayına/yeni usulüne razı olma.)

Burada da Budin, zülf ile birlikte anılır. Burada şair, yârin zülfünün Budin ülkesini yerle bir etmek gibi bir adeti olmadığını ifade eder. Ancak sevgilinin zülfü buna teşebbüs etmektedir ve şair, çareyi şâh-ı İslama sığınmakta bulur ve bu duruma razı olmamasını söyler. Nev-âyına söz öbeği, hem yeni ay anlamına gelen nev-ây hem de yeni âdet anlamına gelen nev-âyîn olarak okunup anlamlandırılabilir.

¹² Kutsal Roma hükümdarı I. Ferdinand (ö. 1564).

3.7. Seyyid Vehbî (ö. 1736)

Lale devrinin önemli âlim ve şairlerinden olan Seyyid Vehbî, âşıkane mahiyetteki bir gazeline Peşte'ye yer verir. Bu manzume Giritli Hüseyin adında bir zatın da yer aldığı âşıkane mahiyette bir gazeldir. Şair, Giritli Hüseyin namında bir güzele seslenerek şekerli şerbet olan, Girit balına benzeyen sevgilinin vuslatından ayrı kalamayacağını, onun şeker dudağının, ahenkli sözlerinin vasfını eden kalemin boğazının tılandığını, onun dudağının bu hâlden vergi alınsa yeri olduğunu, nice aşûfte gönüllülerin başında onun levendane şalından ötürü ateşler yandığını söyler. Peşte'nin geçtiği beyit ise şöyledir:

“Serini gürz der-âvîze eylemiş Peşte

İder Tehemten'i lerzende yâl ü bâlinden” (Dikmen, 1991, s. 621)

(Peşte başını gürz [gibi] aşağı sarkıtmış. Boyu ve endamıyla Tehemten'i titretir.)

Biyografik kaynaklara bakıldığında, Budin yahut Peşte'de bulunduğu dair herhangi bir vesika bulunmayan Vehbî'nin sevgilinin güzelliği ve endamını anlatmak maksadıyla Peşte'den bahsetmiş olması dikkat çekicidir. Burada Peşte'nin başını gürz topuzu gibi aşağı sarkıtması, sevgilinin güzelliği karşısında gıpta eden ve kıskanan bir insan portresini çağrıştırır. Burada Peşte de sevgili de iki güzel gibidir. Ancak bunların içinde üstün olan sevgilidir.

4. Bilâdiyelerde Budapeşte

Divan şiiri geleneğinde şehrengiz, sâhilname, mesâhir, şehir mersiyesi, bilâdiye gibi türler şehir etrafında gelişen ve konusunu yerleşim yerinden alan türler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türler içinde en yaygın şehrengizlerdir. Budin ve Peşte'nin kendine yer bulduğu, güzellerinin ve güzelliklerinin estetik söylem dâhilinde dile getirildiği şehrengiz örnekleri olsa da burada onlara yer vermek tekrara düşmek olacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında bilâdiyeler merkeze alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Şehrengiz kadar yaygın olmayan bilâdiyeler, şehirler ve yer adları hakkında pek bilgi içermezler. Bu türde şehir isimleri genellikle söz oyunları, tevriyeli kullanımlarla karşımıza çıkar. Dolayısıyla şairlerin daha çok şehir, belde isimlerini belirtmekle yetindikleri görülür. Kurnaz, divan şairlerinin başlangıçta çeşitli yer adlarını bazı manzumelerde söz oyunları, birlikte kullanmış olmalarının bu türün temelini oluşturduğunu, birkaç beyitte görülen bu kullanımın zamanla şiirin bütün beyitlerine yaygınlaştırılmasıyla bu türün ortaya çıktığını ifade eder (Kurnaz, 1997, s. 233). Budin ve Peşte, bilâdiyelerde kendine yer bulabilmiş iki yerleşim yeridir. Edirneli Mecdî, Arayıcızâde Ferdî, İzzet Efendi, Priştineli Vâsık ve İştibî Ahmed Efendi kaside biçimiyle yazdıkları bilâdiyelerinde Budin ve Peşte'ye yer vermişlerdir. Bu örneklerle bakıldığında, Budin'in daha çok “bu

din”, Peşte’nin ise “peşinde olmak” anlamlarına da gelecek şekilde söz oyunları ile birlikte kullanıldıkları anlaşılır. Aşağıda ilgili manzumelerden alınan beyitler ayrıntılı olarak incelenmiştir:

4.1. Edirneli Mecdî (ö. 1599)

Daha önce şairin bir methiyesinde Budin’e yer verdiği ifade edilmişti. Mecdî, söz konusu methiyesinden başka bilâdiyesinde de Budin ve Peşte’ye yer vermiştir. 29 beyitlik bir kaside olan bu bilâdiye, 42 şehir ve beldeye yer verir. Budin ve Peşte’nin geçtiği beyitler ise şöyledir:

“Cihân zencîr-i zülfün bestesidür

Esîrindür kamu ahrâr u ebrâr”

(Dünya [halkı] senin zülfünün zincirine bağlıdır. Bütün hürler ve sâlihler de [senin] esirindir.)

Beyitte beste sözcüğü okunuşu itibarıyla Peşte’yi çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

“Zamanında olupdur feth-i İslâm

Bu dîne girdiler ser-cümle küffâr” (Kılıç, 2022, s. 140-141)

([Senin] zamanında İslâm’ın kapısı/Fethislam¹³ açıldı. Bütün kâfirler bu dine/Budin’e girdiler.)

Beytinde *bu din*, Budin anlamına da gelecek şekilde kullanılmıştır.

4.2. Ferdî (ö. 1708-1710)

Arayıcızâde Hüseyin Ferdî olarak da bilinen şairin, içinde Budin ve Peşte’nin de geçtiği Esmâ-yı Büldân Ber-vech-i İmâ vü Rümûz isimli bir bilâdiyesi mevcuttur. Bağdatlı İsmail Paşa onun bir de Divan’ı olduğunu bildirir (Bağdatlı İsmail Paşa, 1945, s. 522; Kurnaz, 1997, s. 236). Ancak Divan’ı elde olmadığı için ilgili manzumeye şiir mecmualarından ulaşılmaktadır. Kurnaz’ın 42 beyit olarak yayımladığı, daha sonra Karacasu’nun 51 beyit olarak neşrettiği bu manzume, bilâdiye türünde ilk ve en meşhur örneklerden biri kabul edilir. Manzumenin aynı türde yazılmış diğer eserlere zemin oluşturduğu, büyük çoğunluğu Osmanlı coğrafyasında yer alan 150 civarında yer ismi zikredildiği bilinmektedir (Y. Kaplan, 2025; Karacasu, 2010; Kurnaz, 1997, s. 240). Bilâdiyede Budin ve Peşte’ye yer verilen beyitler ise aşağıdadır:

¹³ Fethülislam, Vidin sancağında Tuna kenarında bir şehir.

“Çâk-ı dâmân ü girîbânı nedür fark etmez

Muğla vü Peşte değül Kesre-i erbâb-ı fenâ”

(Fenâ ehlinin Kesre'si/kesreti, Muğla ve Peşte değildir. [Onlar], yırtılmış yakayı yahut eteği fark edemez.)

“İnebahtı diyü Kalkandelen'e virdi Budin

İstife çekdi Kefalonya'yı erbâb-ı şekâ” (Çapan, 2005, s. 482-483)

(Budin/bu din, İnebahtı/ine bahtı diyerek Kalkandelen'e verdi. Uğursuzlar, Kefalonya'yı İstefe/İstife çekti.)

Beyitlerde görüldüğü gibi kullanılan yer isimlerinin yan veya uzak anlamlarına yer verilmesi, sesteş yahut sesletimi benzer sözcüklerin kullanılması, kelimelerin bölünerek söz öbeğine dönüştürülmesi bilâdiyelerde görülen bir özelliktir. Dolayısıyla bu türde anlam derinliği fazla gözetilmemiştir. Ferdî de Kesre'yi kesreti akla getirecek şekilde, İnebahtı'yı ine bahtı söz öbeğini de kastedecek şekilde kullanmıştır. Budin de hem şehir hem de bu din anlamlarında yer almıştır. Manzumedeki istife sözcüğünü de eski bir Yunan şehri olan İstefe şeklinde okumak mümkündür. Dolayısıyla hem istiflemek hem de İstefe anlamlarında kullanılmıştır.

4.3. İzzet Efendi (ö.?-XVIII.yy)

18. yüzyılda yaşamış ve İzzet Osman Sivâsî adıyla bilinen şair hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Şair Budin'e Divan'ında kasideler bölümünde yer alan Kasîde-i Esmâ-yı Büldân Der-Sitâyiş-i Şehenşâh-ı Cihân u Hâkân-ı Devrân Cenâb-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân Halleda'llahu Saltanatuhu başlıklı bir manzumesinde yer vermiştir. Bu kaside, hem III. Selim'e methiye hem de bilâdiye özelliği göstermektedir. Divan'ında 101 beyit olan manzume, şairin maktadaki beyanına göre 103 beyittir (H. Kaplan, 2020, s. 450). Bilâdiyenin bir beytinde Budin zikredilmiştir:

“Sıkıdı bir sûfi bu dîn bir tekye-i ‘uşşâkîde

Çıldırıyazdı görüp nâz ile mahbûbânı” (H. Kaplan, 2020, s. 482)

(Âşıklar tekkesinde bu din bir sufiyi sıkı. [O sûfi] nazlı sevgiliyi görünce çıldırıyazdı.)

Görüldüğü gibi şair beyitte bu ve din kelimelerini yan yana getirerek Budin'i; çıldırıyazdı ile Çıldır'ı çağırıştırılmıştır.

4.4. Priştineli Vâsık (ö.-XVIII.yy)

Vâsık'ın hayatı hakkında tezkirelerde ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir şairin varlığı, bir mecmuada kayıtlı bilâdiyesi vesilesiyle anlaşılmaktadır. Eldeki bu şiirinden de 18. yüzyılda yaşamış olabileceği düşünülmektedir. Ferdî'nin bilâdiyesine nazire olduğu düşünülen bu manzume kaside biçiminde yazılmıştır ve 88 beyitten müteşekkildir (Y. Kaplan, 2019, s. 50). 250 yerin isminin zikredildiği bu bilâdiye, örnekleri arasında daha fazla yer zikretmesi bakımından dikkat çekmektedir. Manzumede Budin ve Peşte'ye de yer verilmiştir:

“Bayagu dîne çalış püşte firâş ola zemîn

Yohsa olmaz perakîn ü sâde ile gazâ”

(Din için çok çalış, toprak yatağın olsun. Yoksa yalnız bağırmakla gazâ olmaz.)

Dizelerinde Peşte, Yagodina ve Parakin'le birlikte yer almıştır. Yığın anlamına gelen püşte kelimesi ile Peşte arasında ses benzerliği vasıtasıyla ilişki kurulmuştur.

“Fethü'l-İslâma hırâmân yûri ihrâm-bend ol

Uy var bu dîn-i mübine olasin merd-i vegâ” (Y. Kaplan, 2019, s. 63)

(İhrama/İhram'a gir ve İslam için salınarak fethe yürü. Apaçık bu dine/Budin'e uy var/Uyvar savaş eri ol.)

Beytinde Fethülislam, İhram, Uyvar şehirleriyle birlikte Budin'e de yer verilmiştir. Budin yine bu din sözcüğüyle yazım benzerliği üzerinden okuyucuya aktarılmıştır.

4.5. İştibî Ahmed Efendi (ö.-?)

Hârî mahlasını kullandığı düşünülen İştibî Ahmed Efendi hakkında biyografik kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Şair Budin ve Peşte'ye bir şiir mecmuası içinde tespit edilen, kaside nazım şekliyle 60 beyit olarak yazılan ve 150 civarında yer isminin geçtiği bilâdiyesinde yer vermiştir (Ersoy, 2011, s. 64; Y. Kaplan, 2016, s. 104).

“Bir visâli ki bu dîn içre deger bir ‘ömre

İster ol vuslatı her şâm [u] seher bâý [u] gedâ” (Y. Kaplan, 2016, s. 117)

(Bu din içinde [Allah ile] bir kavuşma bir ömre değer. O kavuşmayı efendisi kölesi [herkes], gece gündüz ister.)

Beyitte bu din ibaresi ile Budin, ister ile de İstar'a yer verilmiştir. Şam ile de hem şehir hem de akşam vakti kastedilmiştir.

“Gezdürür peşte rakîb bâri dil girse ele

İp salaydum boğazun çekmece kurdum dârda” (Kaplan, 2016, s. 121)

(Peşinde rakibi gezdirir, bari gönül ele girse. Darağacı kurup ip salaydım boğazından asmak için.)

Dizelerinde peşte kelimesi hem peşinde olmayı hem de Peşte şehrini; İp salaydum ise hem ip sarkıtmayı hem de İpsala şehrini; darda sözcüğü de hem darağacını hem de Darda şehrini karşılayacak biçimde kullanıldığı düşünülmektedir.

Sonuç

Budin ve Peşte'ye XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında pek çok şairin manzumelerinde yer verdiği görülmektedir. Budin'in Osmanlı idaresine girdiği XVI. yüzyıl, Budin ve Peşte'nin manzumelerde çoklukla yer aldığı bir dönemdir. Bu şehirlerin Osmanlı idaresinden çıktığı XVII ve XVIII. yüzyıllarda ise önceki yüzyılın ekseriyetini bulmak mümkün değildir. Budin ve Peşte'ye manzumelerinde yer verdiği tespit edilebilen şairler şöyledir: Necâtî Bey, Gavrî, Gelibolulu Sun'î, Behiştî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Edirneli Nazmî, Vusûlî, Gelibolulu Âlî, Bahtî, Filibeli Hâfız Ahmed Paşa, Peşteli Hisâlî, Cevrî, Rahîmî, Sebzî, Medhî, Seyyid Vehbî, Tatavlalı Mahremî, Ferdî, İzzet Efendi, Edirneli Mecdî, İştibî Ahmed Efendi, Priştineli Vâsık.

Türlere göre bir değerlendirme yapıldığında ise tarih kıtası, methiye, gazel, fetihname, bilâdiye ve murabbada Budin ve Peşte'ye yer verildiği görülür. Bu türler içinde ekseriyeti gazel ve methiyeler oluşturur. İzzet Efendi'ye ait bir bilâdiye aynı zamanda methiye özelliği göstermektedir. Tatavlalı Mahremî'nin kaleme aldığı fetihname de aynı zamanda bir methiyedir.

Budin ve Peşte, 19 şairin divanında tespit edilebilmiştir. Ferdî, Priştineli Vâsık, İştibî Ahmed Efendi'nin divanları elde olmadığı için manzumeler, şiir mecmualarından elde edilmiştir.

Budin ve Peşte'ye manzumelerde farklı maksatlarla yer verildiği görülmektedir. İlki, memduhun görev yeri olması dolayısıyladır. Edirneli Mecdî, Gelibolulu Âlî, Peşteli Hisâlî ve Cevrî memduhlarının görev yerini belirtmek maksatlı bu şehirlere methiye ve tarih kıtalarında yer vermişlerdir. Hisâlî, bu şehirleri aynı zamanda memleketi olması, derviş Gülbaba'nın türbesinin bulunduğu yer olması vesilesiyle de anar. Kaynaklarda Kızılalma ülküsüyle birlikte de anılan Budin ve Peşte, Necâtî Bey ve Gavrî'de fethedilmesi arzu edilen gayrimüslim şehirler olarak yer alır. Taşlıcalı Yahyâ, Tatavlalı Mahremî,

Sebzî, Bahtî, Filibeli Hâfız Ahmet Paşa ve Medhî fethinden sonra zafer coşkusuyla Budin ve Peşte'yi anarlar. Burada Medhî ve Filibeli Hâfız Ahmed Paşa'nın gazellerinin Bahtî'nin gazeline nazire olması da ayrıca dikkat çekmektedir. Gelibolulu Sun'î, Edirneli Nazmî, Vusûlî, Gelibolulu Âlî, Rahîmî ve Seyyid Vehbî, Budin ve Peşte'ye gazellerinde aşk bağlamıyla yer verirler. Budin bazen sevgilinin memleketidir. Bazen de sevgilinin zülfü, sâkı yahut genel olarak güzelliği ve endamıyla ilişkilendirilmiştir. Âşığın gönlü ya da sinesi, mukavemeti ve sağlamlığı ön plana çıkarılarak Budin kalesine benzetilir. Aynı kale bazen de sevgili tarafından yıkılarak fethedilmesi yönüyle âşığın yaralı sinesi için kullanılır. Edirneli Mecdî, Ferdî, İzzet Efendi, Priştineli Vâsık, İştîbî Ahmed Efendi ise, Budin ve Peşte'ye bilâdiyelerinde yer vermişlerdir. Bilâdiye türünün asıl gayesi mümkün olduğu kadar çok yerleşim yeri zikretmek olduğu için Budin ve Peşte'nin fazla mana ve estetik kaygısı taşımadan daha çok ses benzerliği, eş anlamlı kelimelerden yararlanma, yazım benzerliği gibi farklı kelime oyunları ile dizelerde yer aldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Akçay, Ü. (2021). *Osmanlı Şiirinin Coğrafyası: Gazellerde Şehirler*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Divan'ı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aksoyak, İ. H. (2020). Mirî, Alaybeyi-zâde Hüseyin Mirî Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/miri-alaybeyizade-huseyin-miri>
- Ayan, H. (1981). *Cevrî Hayâtı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divan'ının Tenkidli Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Aydemir, Y. (2018). *Ramazan Behiştî Divan'ı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aydınlı, A. (1994). Ebü'd-Derdâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s. 310-311). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bağdatlı İsmail Paşa. (1945). Ferdî. *Keşfü'z-Zünûn Zeyli C. 1* (s. 522). İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. (2023). *Yahyâ Bey (Taşlıcalı) Dîvan Tenkidli Basım*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Yay.
- Danışman, Z. (1969). *Naima Tarihi* (C.5). İstanbul.

- David, G. (1992). Budin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 344-348). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- David, G. (2009). Sigetvar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, s. 157-159). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divan'ının Karşılaştırmalı Metni*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Efe, Z. (2019). Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (23), 271-314.
- Emecen, F. (2010). I. Süleyman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 38, s. 62-74). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ercan, Ö. (2003). *Peşтели Hisâlî Dîvânı Tahlili (İnceleme-Metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Ercan, Ö. (2008). *Peşтели Hisâlî Divan'ı*. İstanbul: Gaye Kitabevi.
- Ercan, Ö. (2018). *Hisâlî Edirne (Selimiye) İl Halk Kütüphanesi Divan'ı Hayatı-Sanatı-Metin-Dizin*. İstanbul: Gaye Kitabevi.
- Ersoy, E. (2011). Biladiye Türünün Yayımlanmamış Bir Örneği: İştibî Ahmed Efendi'nin Bilâdnamesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 61-72.
- Gök, T. (2017). On Altıncı Asırda Bir Şehir Övgüsü. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 15(23), 119-131.
- Göktaş, M. (2018). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divan'ında Su. *EKEV Akademi Dergisi* (74), 217-237.
- Göre, Z. (2016). Rumeli Şehrengizleri ve Bu Şehrengizlerde Rumeli. *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri* (111-145). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kaçalın, M. S. (1996). Gülbaba. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, s. 227-228). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kalyon, A., Kaya, B. (2020). Hisâlî, Hüseyin Hisâlî Efendi. İçinde: *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Kaplan, H. (2020). Bir İstanbul Medhiyesi: İzzet'in Bilâdiyesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 442-487.
- Kaplan, Y. (2016). Klasik Türk Edebiyatında Bilâdiyyeler ve Zihnî Efendi ile İştibî Ahmed Efendi Bilâdiyyeleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 102-124.
- Kaplan, Y. (2019). Priştineli Vâsık ve Bilâdiyyesi. *Studies of The Ottoman Domain*, 9(17), 43-68.
- Kaplan, Y. (2025). Esmâ-i Bilâd/Bilâdiye (Ferdi, Arayıcı-zâde). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/esma-i-bilad-biladiye-ferdi-arayici-zade-huseyin-efendi>

- Karacasu, B. (2010). Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı. *Journal of Turkish Studies*, 32(1), 257–273.
- Karavelioğlu, M. A. (2015). *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kayaalp, İ. (2019). *Bahtî Divan'ı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kılıç, M. (2022). *Edirneli Mecdî Divan*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Köksal, M. F. (2017). *Edirneli Nazmi Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Metin)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kurnaz, C. (1997). *Divan Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mehmet Süreyya (1996). Koca Davut Paşa. (Nuri Akbayan, Hz.). *Sicill-i Osmani* içinde (Cilt 2, s. 407). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmet Süreyya (1996). Veli Mahmut Paşa. (Nuri Akbayan, Hz.). *Sicill-i Osmani* içinde (Cilt 3, s. 924-925). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Divan'ı*. İstanbul: Sahafılar Kitap Sarayı.
- Okuyucu, C., & Yazar, S. (2020). *Tuhfetü'l-İhvân XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şen, Y. (2017). Klasik Türk Şiirinde Kızıl Elma. *Journal of Turkish Language and Literature*, 3(4), 197-218.
- Seyhan, N. (2000). *Medhî Divan'ı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necatî Bey Divan'ı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taş, H. (2010). *Vusûlî Divan (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tosun, S. (2011). *Hâfız Ahmed Paşa Divan'ı ve İncelemesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tuğluk, İ. H. (2022). Lâmekânî, Hüseyin. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lamekani-huseyin>
- Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î Divan'ı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yavuz, O. (2002). *Kansu Gavri'nin Türkçe Divan'ı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Yekbaş, H. (2011). *Sebzî Divan'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Etik Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazar(lar)ı, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazar(lar)ı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazar(lar)ı, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

Extended Summary

The primary objective of this study is to quantitatively analyze the representation of Buda and Pest in Classical Turkish poetry. Designed as qualitative research, the study employs document analysis. The data collection process began with literature searches using the keywords "Budin," "Peşte," and "classical literature" across search engines, online library catalogs, and digital encyclopedic repositories. Printed and electronic sources were examined, and additional references were identified through their bibliographies. To maintain a manageable scope, prose works and independent poetic genres such as sergüzeşt, şehrengiz, fetihname, and gazavatname were excluded. Accordingly, the study is limited to the divans of classical poets. Intralingual translations accompany the analyzed couplets, while explanatory additions necessary for comprehension are enclosed in square brackets. Citations follow the modern (author, year, page) format rather than the traditional (verse form/couplet number) system. Likewise, standard orthography employing circumflexes and apostrophes is preferred over strict phonetic transcription. Where necessary, adjacent couplets are briefly contextualized to preserve semantic integrity.

The findings demonstrate that Buda and Pest appeared frequently in the works of poets between the sixteenth and eighteenth centuries. The sixteenth century, corresponding to the consolidation of Ottoman rule in Buda, represents the peak of this literary interest, whereas references declined during the seventeenth and eighteenth centuries as Ottoman authority gradually weakened. The poets identified as incorporating Buda and Pest into their verses include Necâî, Gavrî, Gelibolulu Sun'î, Behiştî, Taşlıcalı Yahyâ, Edirneli Nazmî, Vusûlî, Gelibolulu Âlî, Bahtî, Filibeli Hâfız Ahmed, Peşteli Hisâlî, Cevrî, Rahîmî, Sebzî, Medhî, Seyyid Vehbî, Tatalı Mahremî, Ferdî, İzzet, Edirneli Mecdî, İştîbî Ahmed, and Pîştînelî Vâsık. These place names occur in various poetic forms, including kıt'a, methiye, gazel, fetihname, bilâdiye, and murabba, with gazels and methiyes forming the majority. Some works display generic hybridity: İzzet's bilâdiye also functions as a methiye, while Tatalı Mahremî's fetihname simultaneously serves as a panegyric. Most poems were identified in the divans of nineteen poets, whereas the verses of Ferdî, Pîştînelî Vâsık, and İştîbî Ahmed were recovered from mecmuas because their divans have not survived.

The incorporation of Buda and Pest into classical poetry served several thematic functions. The first concerns administrative and local identity. As the capital of the Buda Province for 145 years, Buda became one of the Ottoman Empire's most prestigious provincial centers, particularly after its governors were granted vizierial rank from 1623 onward. Consequently, numerous panegyrics celebrated officials serving there. Poets such as Edirneli Mecdî, Gelibolulu Âlî, Peşteli Hisâlî, and Cevrî reflected this administrative prestige. Hisâlî is especially noteworthy because his references to Buda derive from both personal attachment, as his birthplace, and religious reverence for the tomb of Gül Baba.

A second thematic function is closely associated with the Kızılirma ideology and the Ottoman ideal of expansion. The conquest of Buda marked a geopolitical turning point that consolidated Ottoman power in Central Europe and generated widespread literary enthusiasm. Narrative works such as Selimname and Süleymanname recorded the campaigns and victories, while divan poetry transformed Buda and Pest from desired objectives into symbols of realized conquest. In the divans of Necâî and Gavrî, the cities appear as lands awaiting conquest; in the works of Sebzî, Taşlıcalı Yahyâ, and Mahremî they are celebrated through an epic and heroic style. Bahtî, Filibeli Hâfız Ahmed, and Medhî instead focused on the reconquest of these cities, with Medhî and Hâfız Ahmed composing nazires to Bahtî's original gazel.

Beyond political associations, Buda and Pest also assumed lyrical functions within love poetry. Gelibolulu Sun'î presents Buda as the beloved's hometown, thereby enhancing its aesthetic value. Behiştî and Edirneli Nazmî compare the endurance of the lover's heart to the fortress walls of Buda. Gelibolulu Âlî associates Buda with the beloved's sâkî, introducing the city into a convivial poetic setting. Rahîmî likens the beloved's dark hair covering the face to an infidel army besieging Buda Castle, blending romantic imagery with military symbolism. Seyyid Vehbî personifies Pest as a rival unsuccessfully competing with the beloved's incomparable beauty.

The final notable context in which Buda and Pest appear is the bilâdiye genre. Unlike şehrengiz, which provides detailed descriptions of urban life, bilâdiye primarily aims to incorporate as many place names as possible into a single poem. Accordingly, Buda and Pest often function not as subjects of ideological reflection but as opportunities for linguistic virtuosity through homophony, tevriye (double entendre), and orthographic wordplay. Poets such as Edirneli Mecdî, Arayıcızâde Ferdî, İzzet, Priştineli Vâsık, and İştîbî Ahmed composed bilâdiyes in the kaside form employing these techniques. Budin is frequently divided into "bu din" ("this faith"), while Peşte is associated with the Turkish word "peşinde" ("in pursuit of"), demonstrating how strategically significant frontier cities were transformed into elements of sophisticated Ottoman poetic wit.